

KIS-728 – Ul levr gallek war ar brezhoneg ?

(LM da GE – 01 07 01)

Da 'm meno ne c'hellot ket tremen hep al levrig e galleg ez eus anv anezhañ e La-12¹. *Ezhomm bras zo ur seurt levr ha buan tre*. Er bloavezhioù-mañ emañ an traoù o skoulmañ. Al labour eo a gont, anat, ha trugarekaat a ran YBAN c'hoazh evit e zaou levr *Jedoniezh*² a arveran kalz. Padal emañ an traoù o vuanaat, ur bern tud nevez a emgav en-dro d'ar brezhoneg, degemerus int d'ar brezhoneg arnevez diouzh a c'hallan merzhout em c'hentelioù d'an oadourion, ezhomm o deus avat un “draig” ouzhpenn d'o broudañ. *Paouezet ur pennadig gant ho labourioù hollbouezus ha savit al levr-se evito*.

(GE da LM – 08 07 01)

Komz a rez eus al levr gallek a zo bet anv anezhañ er bloazioù tremen. Eveldout e soñjemp e oa poent reiñ da anaout diarselloù disheñvel diouzh ar re a stader er meteier breizhek. Betek henn n'hon eus ket savet al levr. An abeg n'eo ket unan pleustrel evel da skouer an diouer amzer. Pa gav dimp e tleomp ober un dra e kavomp bepred an amzer ret d'e ober. Dav eo da gentañ savlec'hiañ an erged.

Avantur ESB er bloavezhioù c'hwegont-seikont zo bet un erged da ensammañ war un dro hil *Gwalarn* ha hil *Breiz Atao* : amparañ ur gevredigezh vrezhonek, adeiladiñ ur Stad vrezhon. Kement-se dre eilsammañ an dislavar etre un hil brezhonek anpolitikel hag un hil politikel gallek war-benn diraez ar c'hendod a ve un hil brezhonek politikel. Disoc'het omp gant un dislavar nevez : ar yezh zo dre anien estren¹ da nep kumuniezh, ur yezh a ampleg ur gumuniezh yezher. Gant termenoù all, evit a sell ar brezhoneg : diorreadur ar brezhoneg zo estren da vennoz ar vroadelezh,

---

¹ Sl. KIS-567 – Da betra brezhonegañ ? Piv a responto ?, La-12 [1998], pp. 21-41.

² Yann-Baol AN NOALLEG, *Jedoniezh I. Aljebr, Dezrann, Mentoniezh*, 500 p., Preder, 1998 ; *Jedoniezh II. Stadegouriezh, Tebegouriezh*, 545 p., Preder, 2000.

¹ A-zivout estreded anienel ar yezh, sl. KIS-301 – Dialectes et langues, La-08, pp. 193-196, 194-195 pergen ; KIS-718 – Gl. **vernaculaire, véhiculaire**, La-14, pp. 165-169.

ha pa ve houmañ ur vroadelezh vrezhon, ar brezhoneg ne vevo nemet o vezañ yezh ur gumuniezh. Ur yezh avat n'eus ket anezhi evel louer, ur goubar eo, un arvez eus ul louer. Arvez eus pe louer ? Boas eo al luskadoù breizhek da respont : un arvez eus ar vroadelezh, eus ar vrezhonelezh, eus ar bobl... Hogen broadelezh, brezhonelezh, pobl zo goubaroù ivez, hogos danzeadoù spered. Al louer nemetañ eo mab den en e rezid, an den krouer. Hag an dislavar zo dezhañ ar furm voniek : krouiñ a ampleg ur yezh nemet e chom estren d'ar yezh, ar yezh a ampleg ur gumuniezh nemet e chom estren d'ar gumuniezh. An dislavar daouek-se dispaket bep ma kerzhe ESB eo a gasas ESB da get : mar gell

ur gumuniezh diwanañ diwar ur yezh n'eo nemet evel adkenderc'had ;

dre berzh an dislavar ez eo enepnatur, enebanien kentoc'h, diazezañ diorreadur ar yezh ha diorreadur ar gumuniezh an eil war egile (hag egile war an eil). Diazezañ diorreadur ar gumuniezh war diorreadur ar yezh a roas tro da nodidigezh gronnadig ESB ha d'e emfreuzidigezh ; diazezañ, ne lavararin ket diorreadur, met lakaomp mennoz ar yezh war mennoz ar gumuniezh a zisoc'h gant krakvrezhoneg-banniel UDB hag al luskadoù eus ar seurt. Ne gomzan ket eus an hiron diwar *Gwalarn* ha *Breiz Atao*, spazhet diouzh pep dremmwel, ez eo *Diwan*, n'en deus da bal na diorren ur yezh na diorren ur gumuniezh, hag eñ oc'h echuiñ fagokitet gant ar *Communauté nationale*.

Al labour a reomp e *Preder* zo lec'h an dislavar daouek : krouiñ a ampleg ar brezhoneg nemet e chom estren d'ar brezhoneg, n'eo ket hepken d'ar brezhonegoù a-dreñv pe en dro dimp, met d'an hini a arveromp — ar c'heñver-se a estreded o vezañ amplegad ar c'hrouiñ evidomp, amplegad ar bezañ yezh evit ar brezhoneg ; estren omp d'ar gumuniezh vrezhon², n'eo ket hepken da gumuniezh proviñsek al ledenez met ivez da nep egin a gumuniezh vrezhonek diles — al lusk da amparañ ur gumuniezh o vezañ ul lusk serriñ, pa 'z eo an digeriñ galvedigezh mab den. Hogen war un dro ez eo hon yezh an hevelep brezhoneg hag an holl re all, hag e valeomp etrezek dremmwel ur gumuniezh vrezhonek.

Hentoù all a rank mont etrezek an kez dremmwel : kevredigezhel, armerzhel, politikel, ganto furmoù all a zislavar ; furmoù dislavar avat n'eo ket afer labourerion *Preder* o sammañ. En ESB e felle dimp sammañ an holl zislavaroù a-vloc'h. Ur

---

2 “*C'est le Christ qui monte au ciel mieux que les aviateurs [...]*
Les diables dans les abîmes lèvent la tête pour le regarder [...]
Ils crient s'il sait voler qu'on l'appelle voleur” (APOLLINAIRE).

Ar c'hevrenad pa lavar : “Dieu n'existe pas” (“Doue ne hanvez ket”) a zisklerier dizoue. Ar prederour pa vuk d'an na-vout a dremener da nihilour. Hep mar, goude al lavarenn-mañ e vo tamallet din disprizout pobl Vreizh...

c'hammed krennus war raok e voe merzhout e oa eno un dic'hallusted, n'eo ket unan o tennañ da skorted an araezioù, met un dic'hallusted anienel : pep dislavar boniek zo dre anien dislavar mab den krouer ; ne c'hell ket un den teurel e droad e lies hent krouiñ war un dro, da skouer e hent ar c'hrouiñ yezhel hag e hent ar c'hrouiñ politikel ; rak an eil hent a zegerc'ho egile hag e-lec'h dislavar an den krouer ne vo mui nemet dislavar yezhel an den politiker pe dislavar politikel an den yezher — an degerc'hadur-se a c'hoarveze en ESB : an emsaver a venne bezañ ganer ar yezh ha ganer ar Stad war un dro, hogen bezañ ganer ar yezh zo kement ha nac'hañ galloud nep Stad ha bezañ ganer ar Stad kement ha nac'hañ estreded peurzalc'hus ar yezh ; an daelerezh piaouel da bep hini eus an daou hent a zeue da lezel al lec'h gant saviad andaelerezh un hent unel ha dall : tonket oa ar genel yezh hag ar genel Stad da dreiñ en un digevrediñ mut diouzh ar Stad hag un disfiziout diouzh ar yezh, da c'hortoz linkridigezh hollrediour ar Stad ha kabestrigezh ar yezh (etre traoù all). En ur skeul disheñvel, ar Stadoù sokialour ivez a amkane sammañ en ur ser an holl zislavaroù betek ma rankjont diskleriañ freuz stal. Ur Stad all diazezet war an dispac'h, ar Stad c'hall, he deus gallet well-wazh betek henn ampellañ emzizober eus ar fazi daelerezhel a reas oc'h arvennout sammañ ivez war un dro an holl zislavaroù (kevredigezhel, armerzhel, yezhel, kravezel). Ar gudenn n'eo ket adober an istor ha diskleriañ pezh o dije an dispac'herion c'hall, soviedel... hag o warlerc'hiaded dleet ober ; ne c'hellomp nemet dezrannañ ar fazioù o deus graet adalek an hevelep fazioù hon eus ni graet, hag emvataat eus hon emzezrann evit an istor a reomp.

Bremañ, diwar ar saviad emzislavarek, daelerezhel ma emaomp, petra lavarout d'an dud ? Va meno eo ne c'hellomp ket mont pelloc'h eget pezh a ra Mikael COÏC gant e ziskouezadeg war “istor ar brezhoneg” — ha c'hoazh an diskouezadeg-se, dre ma 'z eo ur sell a-ziavaez, zo war un dachenn bolitikel endeo, mont a ra er-maez eus tachenn an dislavaroù a dalomp outo ; he roll eo defraouiñ an dislavar a zo hini ar weladennerion : bezañ ha na vezañ ar bobl a zo danevellet istor he yezh gant an diskouezadeg.

Un dra all : te a c'houlenn ma savfemp ul levr en erdu ar “bern tud nevez a emgav en-dro d'ar brezhoneg”. Soñjal a ran ez out te muioc'h egedomp en araez d'e sevel. Dre an arbenn-mañ : emaout oc'h ober da emzezrann war da yezh, emezout ; spi 'm eus ne chomi ket en amgant ar yezh hag ez emastenna an tangwall da 'z puhez a-bezh. En emzezrann-se e welan ar c'heflusker azas evit ma tisklerfes d'an dud “an draig ouzhpenn” o deus da glevout !

(RLN da GE – 16-21 07 01)

[16 07 01] Meneg a rez ag ar Stadoù diazezet war dispac'hioù, Stadoù sokialour reter Europa pe ar Stad c'hall, o deus arvennet sammañ holl zislavaroù o bloc'hennoù ketep. Met un digarez mat eo bet an kez dislavaroù d'ober d'ar frammoù Stad kreskiñ betek mont da reoliñ pep tra : kement-se zo bet diskouezet mat gant André GLUCKSMANN war e levr *Les Maîtres penseurs*¹. Unan eus dellidoù GLUCKSMANN eo bet displegañ ivez penaos eo bet damkanet goude taol obererezh an dispac'herion c'hall gant prederourion alaman 'zo (“pezh a reer en un tu eus ar Roen, en en dezever en tu al²”), ha penaos en deus an damkanadur-se pourchaset o diazezoù kealiadel d'ar Stadoù arnevez, ar re hollveliek dreist-holl.

Alies e klever lavarout e chom ar Stad c'hall unan vourc'hiz ha pa ve ar c'hleiz er galloud. Hogen diouzh ur savboent all e c'hallfed haeriñ ivez e chom ar Stad c'hall unan varksidik ha pa ve an dehou er galloud. E derou e arlieverezh en doa GISCARD taset 40 % evel gourin d'an erlamadoù endalc'hus, un dregantad hemañ a oa arabat distremen rak “en tu-hont, emezañ, e vije sokialouriezh³”. Abaoe eo savet kenfeur gwerc'hel an erlamadurioù a-us da 40 % hep ma ve degouezhet kemmoù boniek er gevredigezh c'hall : ned eo ket an dregantad uhel-se un afer a gleiz pe a zehou, disoc'h eo da hollc'halloudegezh ar Stad e Frañs¹.

Met n'eo ket aes atav d'ar Stadoù sammañ an dislavaroù, ha kalz didennoc'h eo displeuziñ an elfennoù dislavarus, dre an toull bac'h, dre ar peul andisha pe dre ar Goulag. Carrier, eñ, a gase da get an elfennoù disklotus dre o beuzadegañ e genou al Liger.

[21 07 01] Evit distreiñ da 'z lizher eus an 08 07 01 da LM, e hañval din bezañ gwirheñvel-tre al leviadurezh diboblañ goulakaet gant BABEUF p'o deus an dispac'herion c'hall mennet sammañ holl zislavaroù kevredigezh o bro. Splann eo ar

---

¹ Grasset & Fasquelle, Paris, 1977.

² “Ce qu'on fait d'un côté du Rhin, on le pense de l'autre” (André GLUCKSMANN, id., p. 43).

³ “Au delà, ce serait du socialisme.”

¹ GISCARD a felle dezhañ skañvaat pouez ar frammoù amaezhel war an armerzh, reiñ lañs d'ar gennad prevez muioc'h eget d'ar gennad stadel. Nemet eo kouezhet aze en un dislavar, dre m'en deus graet eñ ivez evel an holl bennoù Stad c'hall abaoe Hugues CAPET, eleze ober d'ar frammoù Stad kreskiñ. (Trugarez da Yann-Fañch FURIC a bourchasas din danvez an notenn draoñ-mañ — RLN.) Hervez *Ouest-France* (15 Gouere 2001) e savas an erlamadoù endalc'hus e Frañs da 44,9 % e 1997, 44,8 % e 1998, 45,8 % e 1999, 45,2 % e 2000.

youl-se war ar pajennoù 89-91 eus adembannadur levr BABEUF² gant Tallandier (1987) : “Maximilien et son conseil” a ouie ervat e vije aner komz a frankiz hag a gevataliezh keit ma chomje ar pep muiañ eus ar Frañsizion sujet strizh ent vevañsel. Hogen n'o doa ket Maximilien hag e alierion ur spered daelerezh : re duet e vezent da reizhañ an dislvaroù dre zispeuziñ an elfennoù dislvarus.

---

² François-Noël BABEUF (1760-1797), perzhiad en Dispac'h gall, e obererezh hag e zamkanañ o trevonnañ avat bevennoù an Dispac'h bourc'hiz. Adalek 1789 ez entuas gant an Dispac'h, met buan e kavas hemañ divastus, o stagañ da ziskuliañ ha da gareziñ an disgavaeladur anezhañ gant ar vourc'hizion. E dibenn 1795 ez embannas ur raklun komunour war e gelaouenn *Le Tribun du Peuple*, en ur gregiñ da aozañ “Kenirienn ar Gevataled” (“La Conjuration des Égaux”) war-benn diskar renad bourc'hiz an Unkor. Nemet e voe harzet, da heul ur flatradenn, e Mae 1796, ha marvgospet bloaz goude.

Ur gomunouriezh rakgreantel oa hini BABEUF. Hemañ a seller evel oc'h ober ent istorel al liamm etre “rezourion” (“niveleurs”) ar Grennamzer hag an Oadvezh modern diouzh un tu, ha komunourion an Oadvezh kempred diouzh an tu all. E-touez ar re a voe harzet en ur ser gant BABEUF e oa an ezMenezour Philippe BUONARROTI, a voe kondaonet d'an trevvac'hadur hag a yeas da anaon e 1837 ; goude 1815 e kendalc'has gant damkanerezh komunour BABEUF. A drugarez da BUONARROTI ned eo ket bet komunouriezh BABEUF ur grommellad hepken en Istor, met un danvez kevala evit komunourion an 19^t kantved.

Evel kalz dispac'herion c'hall, e tibabas BABEUF, e grez ar Guzuliadeg, ur c'hentanv amprestet diwar henistor Roma, Gracchus en degouezh, ha dindan ar c'hentanv-se e savas ul levr deuet er-maez e Kerzu 1794 : *Du Système de dépopulation*. Ned eo ket an oberenn-se e nep doare unan graet evit al Levraoueg ruz-roz. Warni e tamall BABEUF d'ar vleiniaded venezour (“Maximilien et son conseil”) bezañ, na mui na lei, steuñvet un diboblañ eus Frañs, un dispeuziñ ag un darn eus ar boblañs c'hall war-benn adsavelañ ar c'hempouez a oa bet torret etre loazioù ar vro ha niver ar boblañs a oa kresket a-galz en 18^t kantved. Gouez da BABEUF, e oa kement-se an diskoulm o defe al levrierion venezour ijinet evit kavout penn da argraf tavantegezh un darn vat eus poblañs c'hall ar mare. Ne ve bet, atav hervez BABEUF, al lazhadegoù embreget gant al luoz republikan e Vendée, ar re kaset gant ar “c'holonennadoù iferniek” pergen, nemet lankad kentañ an obererezh diboblañ oc'h angorzhañ an holl rannvroioù eus Frañs an eil war-lerc'h eben.

Petra bennak ma hañval kement-se bezañ digredadus evit ur gwel, eo dav anzav ez eo solut arguzennerezh BABEUF. Ha betek gouzout, n'eus bet savet levr ebet da ziorzhañ hini BABEUF. Un eil embannadur anezhañ a voe graet e Genver 1795. E 1797 e voe marvgospet BABEUF, hevelep kospidigezh o vezañ divrudus dre ma oa bet barnet ar paotr evel enebour d'ar gevredigezh. A-c'houdevezh e kouezhas al levr en ankounac'h. Un adembannadur all anezhañ a voe graet e 1987 gant Tallandier diwar unan eus ar skouerennoù prin o chom c'hoazh, bet diskoachet gant Reynald SECHER ha Jean-Joël BRIGEON e-mesk levrioù koshañ levraoueg-kêr Naoned.

Un dra zo divar : al lazhadegoù a-vras e Naoned hag e Vendée e 1793-1794. Renet e voe al lazhadegoù-se gant asant ar vleiniaded venezour, na oant dic'houzvez eus netra war o divoud. Hag eñ oa embregoù heñvel da vezañ astennet “à toutes les parties de la République”, evel a skriv BABEUF ? E arguzennerezh hon aotre da vegañ gouselloù, hep mui, evit an ampoent !